

Szabadvány Tamás

Mindenkinek megvan a maga keresztje, vagy mégsem?

Keresztény vonatkozású jelképek késő római kori érmeken

72

Constantinus Ticinumban vert többszörös ezüstérme

„(...) tudniillik az arany pénzérméken a következő módon ábrázoltatta saját képmását: úgy látszott, mint aki imádkozik. És az ábrázolás elterjedt az egész római világban.” Így szólnak Eusebius, Caesarea püspökének szavai, aki I. (Nagy) Constantinus lelkes híveként megírta a császár (nem minden elfogultságtól mentes) életrajzát, valamikor a 4. század első harmadában. Ebben tehát a császár által veretett érmékről is említést tesz. Még ha az egyházfi nem kifejezetten egy modern numizmatikai szakkatalógus pontosságával írta is le a veret előlapjának portrétípusát, mégis különösebb gond nélkül azonosíthatjuk azt. Felmerül azonban a kérdés: valóban az imádkozó Constantinust látjuk ezeken a pénzeken? S vajon miként férkőztek be a keresztény jelképek a római éremverésbe és valóban értelmezhetjük-e ezeket egyáltalán „keresztényként”?

I. (Nagy) Constantinus a tetrarchia belharcai közepette emelkedett ki. I. Constantius Chlorus császár (ur. 305–306) fiaként pedig hamar belekóstolt a veszélyes hatalmi játszmákba. Ezekben igyekezett fontos támogatókra lelteni, így a 4. század első éveire már széles körben elterjedt keresztény vallás követőit sem hagyhatta ki a számításából (nem beszélve arról, hogy a tetrarchák közül többen épp a kereszténység üldözői voltak). A feltörekvő uralkodójelölt 312. október 28-án, a Milvius hídi csatában döntő győzelmet aratott az itáliai területeket uraló (vagy nézőpont szerint éppen bitorló) Maxentiuson. A történeti források kis eltéréssel azt hangsúlyozzák, hogy Constantinusnak a csatát megelőzően fénycsóvával övezett jelkép jelent meg, mely állítólag a görög khi („X”) és ró („P”) betűk kombinálásából, Krisztus nevének kezdőbetűit formálva utalt a Megváltóra (és egyben annak támogatására).

A csodálatos látomás révén tehát létrejött a mindmáig jól ismert és használt szimbólum, a Krisztus-monogram. Az éremverésben azonban ennek az elkövetkezendő évek során szinte semmi nyomát nem látjuk, habár egyetlen példánk talán mégis akad. Egy talán Ticinumban (ma: Pavia) vert ezüstmedalion (*multiplum*) előlapján Constantinus mellképét látjuk – a római éremverésben ritka módon csaknem szemből ábrázolva –, a jobb kezével lovat vezet, míg a baljában kerek pajzsot tart, rajta a Romulust és Remust szoptató anyafarkassal. Számunkra azonban a császár sisakja az, ami kifejezetten érdekes. A látszólag ékkövekkel gazdagon kirakott, taréjjal ellátott darab elején a gondos szemlélő felfedezhet egy apró Krisztus-monogramot. A jelkép feltűnése sokáig kérdéses volt, azonban végül a régészet erősítette meg a feltételezést. A sisak ténylegesen besorolható ugyanis egy ismert típusba, melynek taréját több alkatrészből rak-

ták össze. Ma már legalább két tucat olyan kis lapos pálcára emlékeztető sisaktaréjveret

ismerünk, melyek kiszélesedő, korong alakú mezőjében Krisztus-monogram tűnik fel. A medalionon feltűnő kép nyilván a hely szűkös voltából fakadóan is némileg torzítva adja vissza ezt a képet, de az érmet valóban élethűnek mondhatjuk! Egyébként I. Constantinus itt ábrázolt sisakjának háttértörténetéről is vannak információink. 307-ben, Faustával kötött házasságakor egy aranyból készült, ékkövekkel és tollakkal díszített sisakot kapott nászajándékba, mely így a 315-ben (vagy más vélemények szerint 325/326-ban) vert medalionon is felbukkanhatott. Az adatok összehangolása itt csak annyiban problematikus, hogy a látomás vélhetőleg 307-nél később történt, tehát a monogram eredetileg még aligha kerülhetett fel az említett sisakra, így egy későbbi átalakítást kellene feltételeznünk. Tény azonban, hogy a Krisztus jelképével ellátott (noha szegényesebb kivitelű) sisakok a 4. században már használatban voltak, s ezek vélhetőleg tisztékéi lehettek, ráadásul a veretek közül több Pannoniában is előkerült.

I. Constantinus hosszú, egészen 337-ig tartó uralkodása valójában elég kevés, a kereszténységhez kapcsolható éremképet produkált, közülük azonban kiemelkedik a Constantinopolis (Konstantinápoly) alapítására vert, híres és egyben igen

I. Constantinus „SPES PVBLIC / A” hátlapi típusú rézérme a konstantinápolyi verdéből (fotó: Coins Archive)

ritka „SPES PVBLIC” hátlapi köriratú rézérme, melyen egy Krisztus-monogramos hadijelvény jelenik meg, ami egy kígyót szúr keresztül (némi utalással arra, hogy Constantinus hosszú küzdelmek árán végül győzedelmeskedett a keleti területeket uraló I. Licinius felett). A 327–328-ban kibocsátott érmét nem kevésszer a legelső egyértelműen keresztény vonatkozásokat (is) tartalmazó ábrázolásnak tartják, ebből fakadóan nem csodálkozhatunk, hogy a 2000-es évek végén kisebb botrány tört ki a neves árverési cégek kínálatában is feltűnő, hamis darabok kapcsán. Mindezekon túlmenően, Constantinus

uralma alatt tehát viszonylag kevés keresztény vonatkozású ábrázolással találkozunk. A bevezetőben említett „imádkozás” is vélhetőleg csupán megtévesztette Eusebiust, a megjelenítés ugyanis nem keresztény gyökerekre, hanem éppenséggel hellenisztikus hatású éremképekre vezethető vissza, ami valóban újdonságként hat.

Kis ugrással érdemes most a 350. évhez kanyarodunk, mely év eseményei az éremverésben is figyelemreméltó változásokat hoztak. Flavius Magnus Magnentius, a császári testőrség parancsnoka ragadta a nyugati tartományokban magához a hatalmat ebben az esztendőben, amikor is Constantinus fiát, a Pireneusokban vadászó Constantst az év januárjában meggyilkoltatta.

Krisztus-monogramos sisaktaréjveret a hollandiai Kesselből

I. Constantinus solidusa a thessalonikai verdéből, felfelé tekintő portréval (fotó: MNM, Rosta József)

Az ambíciótlannak éppen nem nevezhető ellencsászár (*usurpator*) komoly veszélyt jelentett a keleti birodalomrészt uraló testvér, azaz II. Constantius számára. Az egykor Constans alá tartozó területek hamar az új császár kezére kerültek, aki jelentős erővel és viszonylag gyorsan haladt keleti irányba. Az ekkoriban vert érmék hátlapjain pedig követhetjük a polgárháborús propaganda eszköztárának alakulását.

Az egyháztörténet-írók által nem túl jó fényben feltüntetett, eredendően frank származású és pogány(nak mondott) Magnentius mesteri húzással nyitott. Nagy méretű, kb. 28–29 mm átmérőjű rézerméin egy hatalmas, alfával és ómegával ábrázolt Krisztus-monogramot látunk, körirata az uralkodó és caesari rangra emelt fivére (vagy unokatestvére?), Magnus Decentius egészségét, jólétét hivatott hirdetni. Bizonyos, hogy Krisztus-monogram ilyen formában még egyszer sem jelent meg korábban érméken. Magnentius, azon túlmenően, hogy törekedett mind a „pogány”, mind pedig a keresztény lakosságnak kedvezni, a Krisztus-monogram feltüntetésével igazából kifordította a Constantinus-dinasztia hivatalos jelképét. II. Constantius épp apja Milvius hídi győzelmét hangsúlyozó szimbólumát volt kénytelen viszontlátni ellenfelének égisze alatt, tehát monogramunk itt már erősebb tónussal inkább volt a politikai vonatkozá-

M a g -
nentius dinasztikus kapcsolata nem volt egyedi jelenség. A 350-es zűrzavarban (más vélemény szerint 351-ben) I. Constantinus féltestvérének, Eutropiának a fia, Nepotianus ragadta magához a hatalmat Rómában egy sereg gladiátor élén, elűzve a Magnentiusszal lepaktáló hatóságokat. A kérészel-tű uralom (állítólag) csupán 28 napig tartott, az ellencsászár hadai hamar levertek a valós katonai bázis nélküli ellenállást. Nepotianus extrém ritka vere-
tein nem fordul elő keresztény vonatkozású jelkép, egyes ekkor vert rézerméken már későbbi ellenjegyeket láthatunk.

sok eszköze, mint a vallásé. Az ellencsászarról ugyanakkor feltételezhető, hogy bizonyos fokú/rangú kapcsolat fűzte a Constantinus-dinasztiához is, így végül akár „jogosnak” is érezhette Krisztus jelvényének (szabad) alkalmazását is.

II. Constantius válaszképpen ugyancsak Krisztus-monogramos rézermék verésébe kezdett, miként a tí-pust megtaláljuk a 351-től caesari rangra emelt Constantius Gallus sorozataiban is. A „jófiú” szerepében tetszelgő, magát gyakran felszabadítónaként (*liberator*) láttató Magnentius ellenében azonban további propagandisztikus lépésekre volt szükség. II. Constantius ezért egy teljesen új éremképet vezetett be, amellyel vélhetőleg rá akartak kontrázni a fentiekre. A hátlapon a katonai öltözetben álló császár jelenik meg, jobbában egy Krisztus-monogramos hadijelvényvel (*labarum*), bal kezében pedig egy lándzsával. Mögötte a győzelem szárnyas istennője, Victoria áll, aki az uralkodó fejére épp koszorút helyez.

A körirat: „HOC SIGNO VICTOR ERIS”, azaz „Ejelenben győzni fogsz!”. A történeti forrásokban több formában is megjelenő constantinusi jelmondat egyértelmű hivatkozás a legitim dinasztiára. Érdekesség, hogy a Pannoniát fenyegető Magnentiusszal szemben, az újperzsa fronton is lekötött II. Constantius kényszerű kompromisszumot vállalt. Félhivatalosan elismert egy „újabb”

Decentius caesar trieri „SALVS DD NN AVG ET CAES” hátlapú köriratú rézérme Krisztus-monogrammal (fotó: MNM, Jaksity Iván)

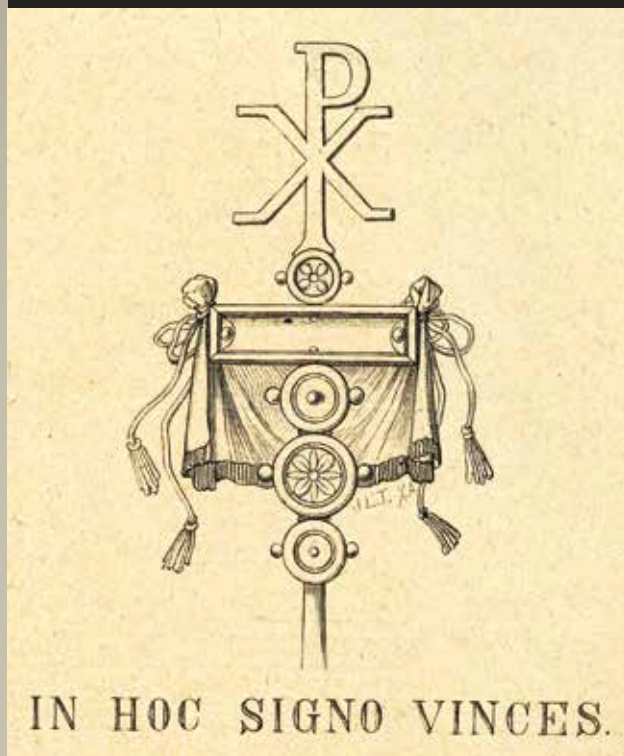

császárt, egy bizonyos Vetrano személyében. (Vetrano egy kipróbált, idősebb, rangos tábornok volt, nem kevés renomével a katonái közt, de látszólag az egyeduralomra töréshez annál kevesebb ambícióval.) Egy évig sem tartó uralma viszont csak Pannoniára és a Balkán egyes területeire terjedt ki, és az általa birtokolt verdekben (Siscia, Thessalonica) verték az említett híres mottóval ellátott sorozatot is. Vetrano 350 decemberében lemondott a trónról, s visszavonultan élt 356 körül bekövetkezett haláláig.

Magnentius szerencséje a 351-et követő két évben leáldozott, II. Constantius csapatai a trónbitorlót szűkebb pátriájába, Galliába úzték vissza, ahol egy végzetes kimenetelű csatát követően öngyilkos lett. Az immáron egyedül uralkodó II. Constantius 354-ben kivégeztette az egyre kezelhetetlenebb viselkedést tanúsító Constantius Gallust, s helyére új caesarnak a katonaság körében igen népszerű II. (Apostata) Iulianust nevezte ki. A 361–363 között regnáló fiatal uralkodó sokak számára ismert lehet, akár modern regények lapjairól (többek között Révay József 1966-ban megjelent *Elhagyta, Helios* című munkája juthat eszünkbe). Az I. Constantinus halálát követő „tisztogatások” alkalmával Iulianus is elveszítette édesapját,

ami örök traumaként, a dinasztia által propagált kereszténységtől való elidegenedés magját ültette el benne. Rövid uralkodásának jelentős és egyben számára végzetes eseménye a mezopotámiai hadjárata volt, melynek során római csapatok évszázadok óta nem látott mélységben nyomultak be az akkor a szászánida perzsák által uralt régióba. Iulianusnak természetesen erős ellentábora akadt a keresztények között, sőt, egy éjszakai harc során bekövetkező haláláról is különös legendák kaptak szárnyra (a 6. századi Ióannes Malalas már úgy tudta, hogy Szent Merkuriost Krisztus és az apostolok kara küldte vissza a mennyekből, hogy az ördögi tanokkal cimboráló császárt megölje).

Nem csodálkozhatunk tehát, hogy Iulianus érméiről egyszerűen eltűntek a Krisztus-monogramok, de diplomatikusan kerülte amúgy a hadijelvények megjelenítését is. Utóbbi azonban a valóságban is komoly gondot okozott a katonaság körében. Erről szól Szent Bonosus és Maximilianus története, akik éppen a korábbi

Krisztus-monogramos jelvény elképzelt rajza Nicholas Wiseman *Fabiola, or, the Church of the Catacombs* című 19. századi népszerű művében

Az idős Vetrano sisciai „HOC SIG – NO VICTOR ERIS” hátlapi köriratú rézerméje a Victoria által koronázott császár alakjával (fotó: Coins Archive)

jelvények lecserlését tagadták meg, így hitüket megvallva keserves halál várt rájuk. A császár egyértelmű üzenete a „pogány” valláshoz való visszatéréséről a nagy méretű rézermeken feltűnő Apis bika alakja, mely fölött két csillag látható.

